

P R I L O G I S T R A Ź I V A N J U
G O S P O D A R S K E P O V I J E -
S T I V A R A Ź D I N A 1)

Gospodarska je povijest, uzevši općenito, mlada znanost. Unatoč tome začudjuje nas činjenica da ona o Varaždinu nije napisana, iako u do sada objavljenim radovima u ovome gradu i u mnogobrojnim arhivalijama ima za nju dovoljno relevantnih elemenata.

Ovaj rad, u kojem je obuhvaćeno razdoblje do kraja 16.st, nema pretenzije kompletne obrade gospodarske povijesti Varaždina. Želimo samo pobuditi interes za daljnji intenzivniji rad na pronalaženju, popisivanju, odabiranju, sredjivanju, ispitivanju i objavljivanju 2) brojnih arhivalija koje se nalaze kod nas, napose u Historijskom arhivu Varaždin, 3) a i u nekim drugim našim i stranim arhivima. Na taj bi se način prikupila dostatna znanstvena gradja koja bi mogla poslužiti za monografsku obradu gospodarske povijesti Varaždina, grada koji to u svakom slučaju zaslužuje.

Na privrednu aktivnost ljudi od davnine bitno utječe geografski položaj područja na kojem oni žive. Dobar prometni položaj već je od najranijih vremena bio uvjet nastanka gradova i naseobina obrtnika. 4) Uz rimske ceste u nizinama, i uz rijeke, takodjer je niknuo veliki broj trgovačkih gradova u kojima je postojala neprekinuta gradska ekonomika.

1) Na pomoći koju mi je pružila kod izrade ovoga rada zahvaljujem prof. Miri Ilijanić.

Zahvaljujem Historijskom arhivu Varaždin koji mi je omogućio korištenje izvora i Gradskom muzeju Varaždin koji mi je učinio dostupnom potrebnu literaturu i rukopis Horvat.

2) Mirković M.: *Ekonomska historija Jugoslavije*, Zagreb, 1968, str. 13.

3) Postoji rad prof. M. Androića, direktora Historijskog arhiva Varaždin "Političko kameralni studij u Varaždinu u 18. stoljeću" tiskan u Zborniku radova Više ekonomske škole Varaždin, 1972. godine. Nije mi bio dostupan dio toga rada o gospodarskim, društvenim i političkim prilikama u Varaždinu do 18. stoljeća koji zbog obimnosti nije mogao biti tiskan u navedenom Zborniku.

4) Planitz H.: *Die deutsche Stadt im Mittelalter*, Graz-Köln, 1965, str. 16.

Seoba naroda uzrokovala je propast mnogih važnih rimskih naseobina. Sigurno je to moralo utjecati i na trgovinu koja je u doba Rima bila jako razvijena. No ne možemo kategorički tvrditi da je trgovina potpuno zamrla. Trgovci nisu nikada prestali postojati. Oni i u doba seobe naroda, a i kasnije, putuju i prodaju svoju robu. Pri tom koriste već postojeće rimske vojničke ceste i plovne rijeke koje će ubrzo postati najvažniji trgovački putevi.

Nemali broj tadanjih trgovačkih puteva, dakle rimskih vojničkih cesta i plovnih rijeka, prolazio je i našim krajevima omogućavajući trgovinu i pospješujući njezin daljnji razvoj. Početkom 9. stoljeća morala je trgovina biti već značajni gospodarski faktor koji zahtijeva određeno reguliranje. Tako Karlo Veliki izdaje 805. godine propis o ponašanju trgovaca kada putuju u slavenske i obarske zemlje.⁵⁾

Na obalama plovnih rijeka ili u njihovoj neposrednoj blizini, zatim uz rimske vojničke ceste, na mjestu nekadašnjih rimskih naseobina ili pak nedaleko njih nastaju civilne naseobine ranog srednjeg vijeka koje se nazivaju "vicus". Planitz ⁶⁾ je dokazao, analizirajući povijesno-gospodarske uvjete nastanka gradova od Rajne do štajerske granice, da trgovačka naselja nastala u ranom srednjem vijeku imaju kontinuitet iz rimskih vremena; ona su zadržala rimski naziv vicus ili villa, u njima postoji neprekinuta gradska ekonomika i konačno mjesta koja imaju staru mrežu puteva pokazuju topografski kontinuitet u svom daljnjem prostornom razvoju.

Varaždin je, kao i ostali gradovi kontinentalne Hrvatske, tipični izdanak srednjoevropskog tipa gradova. Na njegov se postanak mogu dakle primijeniti svi rezultati do kojih su došla novija istraživanja nastanka gradova (Schünemann, Planitz). Smjestio se na raskršću starih rimskih prometnica (via magna) koje se u najstarijim povijesnim dokumentima zovu "magna via per quam itur ad Theutonium" ili per quam transiretur in Ludbreg", "magna via qua veniret de Gereben in Warosd". Te su prometnice povezi-vale Poetovio (Ptuj) s Aquae Iasae (Varaždinske Toplice) preko Aquae vivae (Petrijanca) zatim Poetovio s Mursom (Osijekom) preko Ioviae (Ludbrega), dok je treća prometnica dolazila sa zapada i išla prema Ludbregu.⁷⁾ Na teritoriju Varaždina ove su prometnice zatvarale trokut koji je još i danas vidljiv na svim pla-

5) Kukuljević I.: *Codex diplomaticus*, Zagreb, 1874, str. 40.

6) Planitz H., *op.cit.*

7) Ilijanić M.: *Osvrt na nastanak i razvoj dvaju varaždinskih trgova*, *Godišnjak GMV broj 5, Varaždin*, 1975, str. 48.

novima grada. Može se i tu dakle pretpostaviti topografski kontinuitet. Ovdje se misli na kontinuitet života u ovom kraju s obzirom na nedaleke rimske naseobine jer za uži teritorij na kojem se Varaždin danas nalazi postoji za sada samo po koji sporađični rimski nalaz (novci, sarkofag Julija Quadrata). 8)

Nedaleko križišta ovih rimskih cesta teče plovna rijeka Drava na kojoj se već početkom 13.stoljeća spominje luka.9) I konačno uz križište starih puteva na rijeci Dravi smjestio se castrum Varaždin čije se postojanje može dokumentirano utvrditi u doba prvih Arpadovića. Prema Smičiklasu u jednom se dokumentu iz godine 1258. vezanom za slavonskog bana Stjepana spominje vraćanje zemlje castrumu Varaždin koja je bila u njegovu posjedu još od Kolomanovih vremena po čemu možemo zaključiti da castrum Varaždin postoji već početkom 12.stoljeća. 10)

Topografska situacija Varaždina koju pratimo od navedenih rimskih cesta bila je uzrokom da se na ovim prometnicama formirao vjerojatno i prvi vicus. Pokušavamo ga tražiti na području unutar prije spomenutog trokuta upravo na današnjem Trgu B.Adžije 11) koji je do danas zadržao oblik uličnog trga. Upravo je ovaj položaj odgovarao trgovcima za stvaranje prve naseobine, jer nedaleko su castrum i samostan s hospitalom ivanovaca s jedne strane, a župna crkva, južno od toga, s druge strane. To je dakle položaj na kojem su se mogli naći već i u ranijem srednjem vijeku na teritoriju Varaždina za nastanak naselja relevantni faktori; stare uhodane rimske prometnice, plovna rijeka Drava s lukom i u to vrijeme najvažniji i najsnažniji konzumenti roba - bogati viteški red i župan sa svojim potrebama. Jer, plemstvo uz kler postaje onaj društveni sloj čije potrebe svakodnevno rastu, a to su prije svega potrebe za luksuznim robama. Da bi ih mogli redovito zadovoljavati, putujući trgovci traže stalna sjedišta za trgovanje na mjestu. Pri tom se vežu na burgove i crkvene komplekse koji su,uz to što su najveći potrošači njihovih roba, ujedno i njihovi zaštitnici. Tu je i početak trgovine u Varaždinu.

8) Ilijanić M.: Prilog istraživanju kulturne povijesti Varaždina, Prilozi historiji Varaždina, Varaždin, 1967, str.6.

9) Tanodi Z.: Monumenta ciuitatis Varasdini I, Varaždin, 1942, str.1.

10) Smičiklas T.: Codex diplomaticus broj 2, Zagreb, 1904, str.112.

11) Ilijanić M.: Osvrt na nastanak i razvoj dvaju varaždinskih trgova, Godišnjak GMV broj 5, Varaždin, 1975.

Stalnim naseljavanjem trgovci zahvaćaju sve više u komunalni život. "Mercatus" dakle uvjetuje da "hospites", odnosno "burgenses", stvaraju aktivne aglomeracije organizirajući tako postepeno nastanak gradova.¹²⁾ No, sigurno je među trgovcima bilo i neposrednih proizvođača-obrtnika čiji je višak proizvodnje bio namijenjen tržištu.

Varaždin je prema tome mogao nastati kao obrtničko-trgovačka naseobina. On se "prvi puta spominje u jednoj listini godine 1181. kojom ugarski kralj Bela III ponovno dosudjuje zagrebačkom kaptolu posjed Varaždinske Toplice. U tom se dokumentu govori o varaždinskom županu Beli koji je u vrijeme vladavine Bele II oteo kaptolu taj posjed".¹³⁾ Tu ponovno saznajemo da Varaždin već postoji u prvoj polovini 12. stoljeća.

Koliko je stanovnika imalo naselje Varaždin u to vrijeme, nije moguće ustanoviti. Sigurno je međjutim da je na prijelazu iz 12. u 13. stoljeće to morala biti već značajna obrtničko-trgovačka naseobina kad joj kralj Andrija II Arpadović podjeljuje 1209. godine prava kraljevskog slobodnog grada, određujući pri tom i granice njezina posjeda.¹⁴⁾ Osim toga moralo je ovo naselje posjedovati sve uvjete za daljnji snažniji gospodarski razvoj jer su se prava kraljevskog slobodnog grada dodjeljivala upravo takvim naseobinama. Varaždin je tako postao slobodni kraljevski grad, prvi u gornjoj Hrvatskoj.¹⁵⁾

Podjeljujući slobode Varaždincima i njihovim potomcima izuzimlje ih Andrija II ispod sudbene vlasti varaždinskih župana, prema kojima oni imaju samo jedanput godišnje određena podavanja, i stavlja ih pod sudbenost njihova suca-rihtara kojega sami biraju. Pored toga građani Varaždina imaju pravo raspolagati vlastitom imovinom; mogu je nasljedjivati, poklanjati i prodavati, što u svakom slučaju uvjetuje već u 13. stoljeću stvaranje jake materijalne baze. Istovremeno dozvo-

12) Ilijanić M., op.cit., str.47.

13) Ilijanić M.: Prilog istraživanju kulturne povijesti Varaždina, Prilozi historiji Varaždina, Varaždin, 1967, str.7.

14) Tanodi Z., op.cit., str.1.

15) Prava kraljevskog slobodnog grada podijeljena su Vukovaru 1231.godine, Virovitici 1234.godine, Petrinji 1240.godine, Zagrebu (Gradec, današnji Gornji grad) 1242.godine, Križevcima 1252.godine, Koprivnici 1356.godine.

ljava im kralj pravo trgovanja, oslobadjajući ih daća i tridesetnice osim kad bi trgovali s Teutonijom, pri čemu su se koristile i ceste i rijeka Drava s lukom. Iz toga se može zaključiti da je trgovina s njemačkim zemljama morala biti dosta snažna i da je mogla odbacivati značajan prihod s kojim je ozbiljno računala kraljevska blagajna Andrije II Arpadovića.

U istoj se listini spominju novčana jedinica-denar (lat. denarius) i vinska mjera-cubulus. To je najstarija poznata vinska mjera koja se u hrvatskim izvorima naziva vedro. Cubulus može biti i žitna mjera. Među obim mjerama, dakle vinskom i žitnom, postoji uska veza.¹⁶⁾ Bilo bi interesantno istražiti nije li to prvi spomen mjera i novčanih jedinica u gornjoj Hrvatskoj.

Iako Andrija II podjeljuje kraljevske slobode Varaždinu, kako to sam kaže "s obzirom na vjernu službu" koju su mu Varaždinci iskazali prilikom tamnovanja u Knegincu, tome su ipak uzrok bili drugi, gospodarsko-politički motivi. U instituciji kraljevskog slobodnog grada, tipičnoj za ono vrijeme, našli su obostrani interes i grad Varaždin i Andrija II Arpadović, a kasnije i ostali hrvatsko-ugarski vladari. Razvitak obrta i trgovine utječe na razvitak grada, ali i obratno, razvitak grada i njegovih sloboda i sigurnosti gradjana pospješuje i omogućuje dalji razvoj obrta i trgovine. Na taj se način mogla stvarati u gradu akumulacija koja je itekako potrebna i gradu i vladarima koji direktno oblikujući gradsku ekonomiku stvaraju zapravo sebi uvjete za stjecanje prihoda. Osim toga hrvatsko-ugarski vladari nastoje postići prevlast nad hrvatskim plemstvom u ekonomskom i političkom smislu. Jedan od načina za to je i pridobijanje gradova među kojima i Varaždin.

Razdoblje nakon 1209. godine obilježeno je za ono vrijeme jakom privrednom aktivnošću grada. Iz izvora saznajemo o živoj trgovini ovih krajeva sa Štajerskom kojoj su pogodovala postojeće

16) Herkov Z.: Stare varaždinske mjere, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 73, Zagreb, 1969, str. 307.

Varaždinsko vedro (cubulus Varasdiensis) je prije uvođenja požunske mjere imalo ove veličine:

stare pinte (1,5879 l)	litara
19	30,17
20	31,758
21	33,34
22	34,938

Herkov Z.: Naše stare mjere i utezi, Zagreb, 1973, str. 100.

ceste, a osobito rijeka Drava kojom se vozi roba splavima.17) Trgovina sa Štajerskom, a i s drugim bližim i daljim krajevima, stvarala je i dalje dobru materijalnu osnovicu građana i grada Varaždina. Tome su naravno pomogla i sva prava vezana uz status kraljevskog slobodnog grada.

Jedan od primjera trgovinskih transakcija onoga vremena je kupoprodaja između varaždinskog građanina Kureja i oficijala kraljičinog dvorjanika Dionizija.18) Kupoprodaja ukazuje s jedne strane na solidno imovinsko stanje Kurejevo koji nalazi sredstva za kupnju palače i pet kurija, a s druge strane na značaj grada Varaždina u kojem već u 13.stoljeću posjeduje palaču visoki kraljevski dvorjanik. Vjerojatno to nije bila palača u današnjem smislu, ali je svakako značajni objekt kada je nazvan palačom.

Takodjer je 1273. godine potvrđena kupoprodaja zemlje Poljane kod Bišupca koju je kupio zagrebački biskup Timotey, a prodao varaždinski građanin Ilija, sin špana za 30 maraka srebra.19)

Već početkom 13.stoljeća govori se o crkvi sv.Ivana u Varaždinu koja je pripadala hospitalcima, odnosno ivanovcima.20) Interesantna je, ali ne dokraja istražena činjenica, zbog čega se ovaj bogati crkveno-viteški red naselio upravo u Varaždinu ili, bolje rečeno, zašto su im ondašnji kraljevi iz roda Arpadovića, tadašnji njihovi zaštitnici, upravo ovdje podijelili tolike posjede. To je sigurno imalo svojih posebnih razloga, možda ekonomskih, a možda i vojničkih. Isto je tako nažalost neistražena činjenica kada su ivanovci napustili Varaždin, a zadržali posjede u Beloj i zbog čega su to učinili.

Koliko su Varaždincima bila važna prava koja su dobili ustanovljenjem kraljevskog slobodnog grada, vidi se iz toga što su od svakog novog kralja prilikom preuzimanja vlasti tražili ponovno potvrđivanje svojih privilegija. To im je trebalo tim više što su postojali latentni sporovi s okolnim plemstvom zbog posjeda kao i stalne želje varaždinskih župana i njihovih kaštelana da umanje prava grada Varaždina i podvrgnu ga svojoj vlasti. Iako je kraljevski slobodni grad Varaždin izuzet ispod vlasti župana, smatrat će ga oni u nizu prilika i situacija svojim vlasništvom.

17) Ilijanić M., op.cit., str.8.

18) Tanodi Z., op.cit., str.6-13.

19) Horvat R.: Povijest grada Varaždina, svezak I, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin, str.12.

20) Ilijanić M., op.cit., str.8.

Grad se međjutim stalno bori protiv tih nastojanja s više ili manje uspjeha. Jer grad koji raste i razvija se zahvaljujući privredi koja mu to omogućava, želi postići unutrašnju i vanjsku samostalnost. Dok je to s hrvatsko-ugarskim vladarima zbog već spomenutih razloga išlo lakše, s feudalnom je tvrdjom, kao i s okolnim plemstvom, bilo to daleko teže. Međjutim akumulacija grada Varaždina, zahvaljujući njegovoj gospodarskoj djelatnosti, omogućavala je da se plati novcem ono što je bilo nemoguće ili vrlo teško postići na drugi način.

Poveljom od 13. lipnja 1357. godine zaštićuje kralj Ljudevit građane Varaždina od samovolje župana varaždinskih oslobadajući ih ponovno od njihove sudbenosti. 21) Za tu "uslugu" grad je trebao plaćati kraljevskoj komori svake godine na Miholje 100 zlatnih forinti dobre težine. Navedeni iznos imao se povećati ako se uveća blagostanje Varaždina uslijed izuzetka ispod vlasti župana. Nije dakle bilo druge, već prihvatiti daću miholjščicu iako se građani s njom nikako nisu mogli pomiriti. Vrlo brzo će pokušati izmoliti oslobodjenje od njena plaćanja, no bez uspjeha.

Mnogo briga zadavali su gradu takodjer njegovi bliži i dalji susjedi svojatajući i otimajući gradske posjede čije granice nalazimo već u Andrijinoj ispravi iz 1209. godine. Granica varaždinskih posjeda je "započinjala na Dravi, istočno od Varaždina, i spuštala se na Plitvicu, istočno od Bartolovca i Zbelave, te na cestu Varaždin-Varaždinske Toplice. Zatim je išla južno na cestu Varaždin-Remetinec. Jalkovec je bio varaždinski posjed, dok je Biškupec pripadao zagrebačkom biskupu. Od potoka Breznice išla je granica opet prema sjeveru do Plitvice i Vidovca, presijecala cestu Varaždin-Petrijanec i spuštala se opet na Dravu sa zapadne strane Varaždina kod Svibovečkog prelaza". 22)

Razumljiva je borba grada Varaždina ne samo za očuvanje prava nego i za održanje dobivenih posjeda. Upravo je to bila osnova za njegovu gospodarsku aktivnost koja je stvarala svakim danom sve veću akumulaciju. Prema tome bila je to materijalna baza koja je omogućavala gradu opstanak i daljnji razvoj.

Filić smatra da je Varaždin u 15. stoljeću "mogao brojiti u najboljem slučaju oko 2500 stanovnika". 23) Koliko je zapravo imao

21) Tanodi Z., op.cit., str.17.

22) Ilijanić M., op.cit., str.7.

23) Filić K.: Varaždinski mesarski ceh, Varaždin, 1968, str.19.

stanovnika, nije nam poznato. Međutim doznajemo da je grad polovinom tog stoljeća već utvrđen zemljanim bedemima, grabištima i drvenim palisadama. Postoje dvojica vrata, južna i sjeverna, koja su se branila jakim četverouglatim kulama. Na podizanju utvrda radili su uz građane Varaždina i gradski kmetovi iz okolnih sela. Grad je bio podijeljen na četvrti koje su nadzirali četvrtari, dok u gradskom tornju stražare čuvari.

Na mjestu gdje je bio hospital ivanovaca nalazi se sada "varaždinska nemoćnica", dom starih varaždinskih gradjanki. Gradski magistrat brine o hospitalu osobitu brigu, njime upravlja uvijek po neki istaknuti varaždinski gradjanin, obično gradski prisežnik, dio gradskih prihoda odvađa se u korist te institucije, a mnogi joj gradjani testamentarno ostavljaju legat²⁴⁾. Takodjer joj se prepuštao i dio nekih globa, što ukazuje da je ova ustanova imala već u 15. stoljeću osigurane stalne izvore financiranja.

Utvrđeni grad morao je privlačiti i veliki broj velikaša i plemića koji su se nastanili u njemu. No na području slobodnoga grada svi su gradjani jednaki, pa i u obvezama prema gradu. Godine 1458. nalaže Matija Korvin Katarini Celjskoj da prisili sve kućevlasnike u Varaždinu na snažanje gradskih tereta. ²⁵⁾

U to vrijeme žive već u gradu mnogi "obrtnici: kupalištari i liječnici (kirurzi), kovači, bravari, zlatari, postolari i tesari, krojači, klesari i graditelji, a i mnogi trgovci",²⁶⁾ jer se oni često citiraju na svojim zanimanjima. Potpuna prezimena nisu još kod svih formirana a i grad nije još toliko velik da ne bi bilo katkada dovoljno nekoga nazvati npr. Juraj kovač (Georgius faber) ili Areh zlatar (aurifaber) pa Ivan trgovac (Iohannes institor) jer se točno znalo o kome se radi. Neki se javljaju i s prezimenima, kao npr. Mihelić, Grumbergar, dok kod nekih susrećemo njihovo porijeklo kao posebnu oznaku, kao što su Ilya Raschenus (ilija od Raše) i Petrus Pyzani (Petar iz Pize). Pojedina prezimena nastaju dakle od naziva zanata ili zanimanja, neka od porijekla, a ima i onih koja označuju nadimak, kao npr. Stjepanus Santhalab (od mađjarskog šepavac). Ima slučajeva kao što je Michelich barbatus gdje nadimak поближе označava jednog od članova obitelji Michelich.

24) Ilijanić M., op.cit., str.10.

25) Tanodi Z., op.cit., str.174.

26) Ilijanić M., op.cit., str.10.

Veći dio stanovništva Varaždina u 15. stoljeću mora da je bio hrvatski, iako tu susrećemo i strance. To je i razumljivo jer grad koji se snažno razvija a nalazi se uz to na tromeđi Hrvatske, Ugarske i Štajerske morao je privlačiti obrtnike i trgovce i sa šireg područja.

Gradu pripadaju u to vrijeme mnogi posjedi. Tako npr. 1428. godine kralj Žigmund potvrđuje Varaždinu pravo na zemlje stečene razmjenom s ivanovcima, pola otoka kod sela Varofo, Kneginec i pola šume Plink. 27) Ulrich Celjski pak 1443. godine potvrđuje da gradu pripadaju imanja i sela: Goričan, Bartolovec, Žabnik, Oltarišće, Zbelava, Lužan, Gojanec, Velkovec i Zamlača. 28)

Varaždinski posjedi i imanja privlačili su i nadalje mnoge njegove susjede. Zbog toga ne začudjuje velik broj parnica koje je grad bio prisiljen voditi za njihovo očuvanje. Iz izvora 15. stoljeća saznajemo da se npr. grad sporio s Jurjem, Nikolom i Andrijom od Ludbrega; Elizabetom od Zabočine; Katicom i Klarom od Jakopovca; Stjepanom od Bartolovca; Ivanom i Jurjem, sinovima Antuna od Grebena; Jurjem i Ivanom, sinovima Herka od Zajezde; Fridrikom Stosom i mnogim drugima. Bilo je mnogo protesta i tužbi, mnogo zahtjeva za uredjenje medja, za zaštitu posjeda. Bilo je također mnogo presuda u korist grada, a na štetu njegovih susjeda. Naročito je dugotrajan bio spor oko Kneginca. Završio je tako da je varaždinska općina otkupila od Ivana, sina pokojnog Grgura Vojine de Kapolna, oba Kneginca, Gornji i Donji, za 700 forinti čista zlata dobre i prave mjere. 29)

Gradu je i dalje bilo itekako stalo da mu se nanovo potvrde već jednom dobivena prava. Sukobi s varaždinskom tvrđom i njenim kaštelanima, s varaždinskim županima i plemićima nisu jenjavali. Godine 1458. nalaže Matija Korvin Katarini Celjskoj da zabrani kaštelanima varaždinske tvrde prisiljavanje grada na snošenje bilo kakvih tereta. Iste pak godine zabranjuje varaždinskim županima i plemićkim sucima da sile grad Varaždin pred bilo koji sud, jer njemu ima suditi samo kralj ili njegov dvorski sudac. 30)

27) Tanodi Z., op.cit., str.65.

28) Tanodi Z., op.cit., str.163-164.

29) Tanodi Z., op.cit., str.259-260.

30) Tanodi Z., op.cit., str.174-175.

Početak 15. stoljeća javlja se u Varaždinu novi oblik gospodarske djelatnosti koji će uveliko pripomoći njegovom daljnjem privrednom razvoju. Godine 1406. naime dobiva Varaždin pravo sajmovanja. Kralj Žigmund dopušta gradu da odabere jedan dan u godini za sajam na koji mogu dolaziti i strani trgovci da pod kraljevom zaštitom prodaju i kupuju robu a da pri tom ne plaćaju daću (tridesetinu). 31)

Godišnji se sajam održavao u Varaždinu na Jakobovo, dakle 25. srpnja, pa se zbog toga zvao Jakobovski sajam. Trgovanjem se moglo početi već osam dana ranije i moglo je trajati osam dana iza 25. srpnja.

Održavanje godišnjeg sajma dozvolio je također hrvatski ban Ulrich Celjski svojom poveljom izdanom u Varaždinu, 2. veljače 1448. godine. 32) Njezinim objavljivanjem na tržištima i javnim mjestima pozvao je ban sve trgovce i druge ljude na veliki Jakobovski sajam u Varaždin garantirajući im potpunu sigurnost te slobodnu zamjenu i razmjenu njihovih roba, bez plaćanja tridesetine i daća. Potičući tako trgovinu Ulrich Celjski je upozorio svoje kapetane, potkapetane, kaštelane, činovnike, suce i podložnike da ne smiju smetati ili braniti trgovcima i drugim ljudima dolazak u Varaždin niti nanoseći im štetu otežavati posao. Od njih on dapače traži da sajmovima u Varaždinu u svemu pomažu.

Godišnji se sajam održavao na mjestu zvanom Cziglenicze. Varaždinski povjesničar Wissert došao je u svojim istraživanjima do zaključka da se Ciglenica nalazila sjeverno od Staroga grada na području iza Vodnikove ulice. 33)

Hrvatski ban Ivan Vitovec je 1462. godine svojom poveljom objavljenom na svim sajmovima i drugim javnim mjestima premjestio Jakobovski sajam na četvrti dan iza Jakobova, dakle na 29. srpnja, 34) ostavljajući mu i nadalje sve ranije povlastice i slobode. Roba se mogla slobodno dopremiti u Varaždin, slobodno se moglo trgovati i mirno vratiti u svoje obitavalište ili pak bilo koje drugo mjesto.

31) Tanodi Z., op.cit., str. 36.

32) Tanodi Z., op.cit., str. 165.

33) Bilješke M. Ilijanić prema usmenim uputama prof. Adolfa Wisserta.

34) Tanodi Z., op.cit., str. 184.

Razlozi ovoga gospodarske su naravi. U mnogim su se okolnim mjestima naime održavali sajmovi istoga dana, a gradu je Varaždinu bilo itekako stalo da na njegov sajam dolazi što veći broj trgovaca i drugih ljudi. To je i razumljivo jer je ovaj oblik privredne djelatnosti donosio gradu ne baš male prihode.

Stoga ne začudjuje inicijativa gradske uprave da se unaprijede sve osnovne gospodarske aktivnosti. Tako je radi osiguranja nesmetane trgovine u Varaždinu i pružanja zaštite svim učesnicima u prometu robama gradska uprava donosila propise, postavljala tržne nadzornike, obavljala nadzor. Reguliranje načina trgovanja u Varaždinu pravo je grada još od kralja Stjepana kako nam to kazuje zapis u gradskom protokolu godine 1454. ("Item daz ist vnser Statt Recht, wann ainer ain erslecht, so mag er furbaz in vnser Statt nicht Wanung haben. Daz Recht haben wir von dem heyling Kunig Sand Steffann"). 35)

Iste godine zapisnik navodi niz odredbi o placovini. Tako je npr. određeno "das ein yegliche Pratekchin, die täglich auff den Kauff pachen will, geb all Wochen ain Phennig". Onaj pak koji "der Waitz, Rokchen oder anderley Korn auff den March furett, geyt vom Wagen vier Phennig, vnd der von im kaufft, von ainem ieglichen Gortz 36) geb ain Helbling, vnd ein ieglich Frombder, er kauff von wem er well, geb albeg von einem Gortz ein Helbling". Dakle svaka je pekarica i svaka piljarica morala plaćati dacovinu od svoje robe a isto tako i trgovci žitom koji bi robu dovozili kolima na tržište plaćali su od svake mjere žita. Obveza plaćanja placovine postojala je i na godišnjim sajmovima. (Item an den Jarmarchen hie von einer ieglichen Warhutzen hundert Phennig vnd von den Gewänttlern zu funffcikch Phennig. Vnd all Kramer frombd zu vier Phennig").

35) Tanodi Z., Wissert A.: Monumenta historica liberae ac regiae civitatis Varasdini, Varaždin, 1944, str.16.

36) "Korec (korac, njemački Görtz, lat. cubulus pa gorzo(-onis), korzo(-onis) i korus) velika je žitna mjera. Veličina joj je u 14. i 15. stoljeću 119,95 l, a kasnije 119,95; 127,032; 133,28; 139,944 litara".

Dijelovi koreca u 14. i 15. stoljeću su:

"a) 1 korec = 12 velikih mlinica = 119,95 l

b) 1 korec = 14 velikih mlinica = 139,944 l

1 velika mlinica = 9,996 l".

Herkov Z.: Stare varaždinske mjere, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 73, Zagreb, 1969, str.307.

Značajne su odredbe o mjerama i mjerenju. U kući se moglo vagati do pola cente. Za vaganje pak većih težina plaćao je domaći čovjek od svakog centa "ain Phennig", a stranac dvostruko, što znači da je vjerojatno postojala i gradska vaga.

Ako netko upotrebljava krivu mjeru ili mjeri krivim laktom, dužan je gradskoj općini platiti kaznu. Ako netko krivo mjeri i u kući, isto tako plaća kaznu, naravno ako ga se uhvati.

Nadzor nad primjenom mjera vodili su za određenu plaću tržni nadzornici koje je postavljala gradska uprava. U 1454. godini npr. postavili su sudac i cijela skupština za nadzornike nad mjerama Matiju Pognara i Fabijana Mastalara. Oni su trebali paziti da se ne upotrebljavaju krive mjere.

Posebna se pažnja posvećivala prodaji soli. Sudac i građani Varaždina odredili su na osnovu starog prava grada da nitko ne kupuje sol u vrećama, nego otvoreno kako bi se sam uvjerio o njezinoj dobroj ili lošoj kvaliteti. Osim toga krivi su bili trgovci solju ako bi upotrebljavali lošu mjeru.

Sudac Gregorić i kovač Juraj postavljeni su za procjenitelje vina ("zu dem Wein Schätzen"). Oni su trebali procjenjivati kvalitetu svakog vina u što nitko ne smije posumnjati. Bolje vino vrijedi više, lošije manje. Tko prodaje vino mimo volje procjenitelja, dužan je platiti globu "ein halb Phund Phennig".

Godine 1458. raspravljali su sudac i njegovi prisežnici o vaganju i mjerama pa su takodjer poimence odredili i procjenitelje. Trebalo je procijeniti i pregledati meso. Mesari su svaki dan morali imati dovoljno mesa, boljega uz višu, a lošijega uz nižu cijenu. Pri tom se točno odredjuju i vrste mesa i cijene. Dobro se moralo paziti da meso nema otpadaka. Ako se mesari nisu toga pridržavali, bili su kažnjavani. Isto tako su bili kažnjavani ako meso nije bilo čisto. Globa se plaćala dva dijela gradu a treći procjenitelju.

U istom su zapisniku spomenuta upozorenja i ostalim obrtnicima na točne mjere.

Za učinjene propuste kažnjavali bi se i procjenitelji.

Grad je u 15. stoljeću bio dobro snabdjeven mesom, a čini se da se meso u to vrijeme mnogo konzumiralo. Isti zapisnik u godini 1458. poimence navodi 15 mesara koji su ovdje prodavali meso. 37)

37) Tanodi Z., Wissert A., op.cit., str.128.

Ovaj nam broj mesarskih obrtnika indirektno ukazuje na veličinu grada i na množinu stanovništva koju ali usprkos tome ne možemo odrediti. Međutim, nije vjerojatno da bi se toliko mesara naselilo i zadržalo u jednom mjestu, a da im nije bila osigurana egzistencija.

Za promet i razmjenu živeža u to se vrijeme održavaju u Varaždinu tjedni i dnevni sajmovi. Gradjani su mogli kupovati potrebne proizvode na tjednim sajmovima do 12, a na dnevnim do 14 sati, da bi tek nakon toga mogli kupovati piljari. Ukoliko bi to piljari ipak učinili ranije, kupljena roba bi im bila oduzeta i poklonjena nemoćnici, a prekršitelj bi morao osim toga platiti globu od jedne marke, od koje su dva dijela pripadala gradu, a treći tržnom nadzorniku.³⁸⁾ Na taj je način gradska uprava štitila gradjane od preprodavača, a istodobno prikupljala sebi prihode i plaćala tržne nadzornike.

Varaždinski trgovci nisu trgovali samo u Varaždinu, niti su varaždinski obrtnici proizvodili samo za lokalno tržište. Poduzimala su se trgovačka putovanja i izvan Varaždina. Morala su ona biti značajna ne samo za grad Varaždin kad je kralj Žigmund svojom poveljom od 24. veljače 1431. godine dopustio Varažđincima slobodno trgovanje po svim njegovim kraljevstvima a da pri tom, što je neobično značajno, ne potpadaju ni pod čiji sud osim varaždinski. ³⁹⁾

Činjenica da im je mogao suditi samo njihov varaždinski sudac takodjer je jedan od dokaza za jurisdikciju i prava tadanjih kraljevskih slobodnih gradova. No sigurno nije ni Žigmund iz posebnog altruizma izdao ovu povelju. Bilo je to takodjer u interesu kako kraljevske blagajne tako i jačanja kraljevske vlasti uopće.

Sve je to rezultiralo već u 15. stoljeću priličnim bogatstvom grada Varaždina.

U 16. stoljeću postoji već nekoliko uobičajenih trgovačkih puteva stvaranih stoljetnom razmjenom roba. Poznati su nam tako putevi Varaždin-Ptuj-Maribor i dalje dolinom Mürza do Beča,⁴⁰⁾ te Varaždin-Nedelišće-Nagykanisza-Budim, a vjerojatno su postojali i drugi.

38) Tanodi Z., Wissert A., op.cit., str.127.

39) Tanodi Z., op.cit., str.137.

40) Guschnig R.: Kapfenberg alter Markt-junge Stadt, Graz 1974, str.17.

Dobar geografski položaj i od davnine dobivene i potvrđivane slobodine stoljećima su stanovnici Varaždina znali iskorištavati trgujući podjednako uspješno unatoč srednjovjekovnoj rascjepkanosti i ratnim opasnostima, naročito turskim, preko Štajerske i Ugarske s cijelom Evropom, a preko zemalja pod turskom okupacijom i s istokom. 41)

U dokumentima ovoga vremena upućuju se vlastela i kaštelani neka ne traže od Varaždinaca naplatu maltarine i mjestarine, a ban i plemićki suci da ugledom svoje vlasti obrane kršenje gradskih prava. Horvat navodi da je takav jedan dokumenat hrvatski ban Nikola Zrinski javno proglasio 1552.godine prigodom održavanja sabora u Varaždinu. 42) Gradjani su dakle pronašli u tom času najpovoljniji način da se objelodani za njih i za grad Varaždin važan sadržaj.

U Varaždinu je u 16.stoljeću trgovina preseljena na "forum publicum", današnji glavni trg (Trg narodnih heroja) na kojem se između ostalog prodaje i žito, dok se istovremeno njegova prodaja zabranjuje u suburbiima, tj. u predgrađjima. 43) Prema konstataciji Herkova Varaždin je u to vrijeme važno tržište žitaricama. Zbog toga nije slučajno što je upravo u ovome gradu 31.prosinca 1553.godine posebno osnovana komisija, radi obračunavanja vojnih nabavki, utvrdila odnose lokalnih mjera prema bečkim mjerama. 44) Ovo mjerenje između ostalog još je jedan dokaz značajne gospodarske aktivnosti grada Varaždina u 16. stoljeću.

Razvoj trgovine stvarao je postepeno prateću regulativu. Tako krajem ovoga stoljeća nalazimo već u Varaždinu maksimiranje cijena nekih proizvoda uz istovremeno utvrđivanje njihove kvalitete. 45) Gradsko je vijeće 1592.godine zaključilo da se mora

41) Ilijanić M.: Prilog istraživanju kulturne povijesti Varaždina, Prilozi historiji Varaždina, Varaždin, 1967, str.15.

42) Horvat R., op.cit., str.107.

43) Prothocollum magistratuale liberae ac regiae ciuitatis Warasdiensis pro anno 1587-1589, pag. 222, HAV

44) Herkov Z.: Stare varaždinske mjere, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 73, Zagreb, 1969, str.299.

45) Horvat R.: Varaždin koncem 16.vijek, Vjesnik Kraljevskog zemaljskog arhiva, Zagreb, 1912, str.26-27.

funt govedine prodavati po dva denara, a funt teletine po pet beča. Tanka i mršava govedina treba se prodavati kao i teletina, po pet beča. Kvalitetu mesa po debljini i masnoći utvrđuje magister fori, tj. tržišni nadzornik.

Godinu dana kasnije određene su maksimalne cijene vinu, i to za pintu dobrog vina 12 denara, jednostavnog 10, a lošega prema vrijednosti. Novo vino bilo je još jeftinije (1597. godine pinta vina je po četiri denara). Kvalitetu vina određuju također tržišni nadzornici.

Donijet je niz odredbi o cijeni i kvaliteti svijeća, što je i razumljivo s obzirom na njihovu važnost za rasvjetu. Najprije je bilo dozvoljeno iz jedne funte voska načiniti 10, a kasnije 12 svijeća koje su se mogle prodavati po cijeni od jednog denara po komadu. Zbog naročitog interesa grada zaključeno je da se svijeće ne smiju prodavati kod kuće, potajno, niti izvesti iz grada. Prekršitelju je prijetila globa, i to prvi put od jednog forinta, drugi put od dva, a treći put gubitak svih svijeća. To znači da se posebno pratilo i reguliralo kretanje određenih - za život neophodnih - roba na teritoriju grada, a isto tako da je postojao direktan utjecaj grada na cijene.

Rezultat neprekidnog stoljetnog gospodarskog razvoja je taj da je Varaždin u to vrijeme "iako na granici turske zemlje, cvatući trgovačko-obrtnički grad, koji broji preko 600 kuća..." 46) Broj obrtnika i trgovaca kao i raznovrsnost njihove djelatnosti pružaju nam "neobično bogatu sliku ne samo dnevnih potreba varaždinskih građana nego i zahtjeve kupaca koji se posredno ili neposredno na tom tržištu snabdijevaju. Svi ovi graditelji, klesari i tesari, zlatari, kositari i lončari, krojači, krznari, kožari, cipelari, remenari i kopčari, od kojih su poneki došli ovamo iz Italije, Štajerske ili Ugarske, izrađuju ovdje svoju robu jer postoji potrošnja. Mnogi od njih se ne bi naselio u ovom gradu i sticao pravo građanina kad mu ova sredina ne bi pružala garanciju za stvaranje solidne materijalne podloge za život a često puta i za sticanje ne malog kapitala. 47) Tako su

46) Ilijanić M.: Nekoliko podataka o vezama Ptuja i Varaždina u 16. i 17. stoljeću, Ptujski zbornik, broj 4, Ptuj, 1975. str. 289.

47) Ilijanić M.: Odijelo i sitni kućni inventar u Varaždinu 16. stoljeća, Zbornik za narodni život i običaje, knjiga 43, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1967, str. 125-126.

npr. varaždinski sudac Juraj Flajšman (Georgius Fleishman) po zanimanju graditelj te majstor klesar Ivan Kumerse (Joannes Lapidida Chumersee-zapravo Giovanni da Como) 48) doselili u Varaždin, živjeli i djelovali ovdje, stekli lijep imetak te postali vrlo ugledni građani ovoga grada.

Da bi se pak postalo građaninom Varaždina, bilo je potrebno posjedovati kuću i imati posjed. Tako godine 1588. kupuju trgovci Ivan i Leonardo Gonan, Talijani, od Andrije Trakača gradsku kuću pokojnog mu brata Petra za 87 ugarskih forinti. 49) Nekoliko godina kasnije kupuje već Leonardo Gonan kamenu kuću za 200 forinti. 50) Braća Gonan su dakle najprije kupila manji posjed da bi postali građani, a kasnije kupuju skuplju i sigurno vredniju kamenu kuću. To nam ukazuje na činjenicu da se trgovina u Varaždinu isplatila i da su trgovci u kraćem roku mogli steći veći kapital. Osim toga ovo sigurno upućuje i na dobar promet roba.

Kada je stranac kupio u gradu kuću sa zemljom, morao je polagati zakletvu i uplatiti stanovite takse gradu i gradskim činovnicima. Prema tome treba pretpostaviti da je to morala biti u svakom slučaju imućnija osoba koja je raspolagala većim iznosom gotovog novca.

Pravo građanstva moglo se međjutim i izgubiti ako se građanin ogriješio o tadanji opći društveni moral i poštenje. Doznajemo da je brijač Djuro Herceg, iskoristivši pometnju zbog nastalog

48) Ilijanić M.: Prilog istraživanju kulturne povijesti Varaždina, Prilozi historiji Varaždina, Varaždin, 1967, str. 13.

49) Prothocollum magistratualae liberae ac regiae ciuitatis Warasdiensis pro anno 1587-1589, pag. 184, HAV
Krajem 16. stoljeća kolaju u Varaždinu ugarski i njemački novci. Spominju se od sitnijih: denari, krajcari i beči, a od krupnijih: forinti, taliri i dukati. Tri beča (bakreni novčići) čine jedan denar (srebreni novac). Krajcar (takodjer srebreni novac) vrijedi za trećinu više od denara. Ugarski forint ima 100 denara a rajnski 80. Jedan talir (veliki srebreni novac) vrijedi 100 denara, koliko i zlatni forint (dukat).

Horvat R.: Varaždin koncem 16. stoljeća, Vjesnik Kraljevskog zemaljskog arhiva, Zagreb, 1912, str. 31-35.

50) Prothocollum magistratualae liberae ac regiae ciuitatis Warasdiensis pro anno 1592-1602, pag. 54, HAV.

požara u gradu, ukrao dragocjenosti gradskog prisežnika Martina Cika koje je njegova žena bila sklonila. Već šest dana iza krađe osuđen je kradljivac, nakon što su saslušani svjedoci, na gubitak časti i slobode te na naknadu vrijednosti svih ukradenih stvari. Osim toga morao je u roku od 15 dana prodati svu svoju pokretnu i nepokretnu imovinu u Varaždinu i napustiti grad u koji se nikada više neće moći vratiti ni postati ponovno njegov građanin. 51)

Istovremeno dok su se stranci naseljavali u Varaždinu, varaždinski su obrtnici odlazili na vandrovanja u razne krajeve svijeta gdje su uz usavršavanje u struci naučili i po nekoliko stranih jezika što im je dobro došlo po povratku u rodni grad. O njihovom vandrovanju i boravku u svijetu govore nam mnoge cehovske diplome izložene u Gradskom muzeju Varaždin. Činjenica da varaždinski gradski suci, vrlo često regrutirani upravo iz obrtničkih redova, pišu gradske zapisnike na stranim jezicima u doba kada pismenost nije tako česta svakako je značajna pojava. Npr. varaždinski gradski sudac Ridjanec, po zanimanju mesar, krajem 16. st. piše zapisnike na latinskom, njemačkom i hrvatskom, potpisuje se i kod potpisa stavlja m.p, tj. manu propria što znači vlastoručno. 52) Sasvim je sigurno da su ove migracije osim toga morale imati određeni utjecaj na radne navike, iskustva i potrebe stanovništva Varaždina. Mnogi građani pored kuće, majura, polja i vinograda te bogatog kućnog inventara posjeduju i velike svote gotovog novca u zlatu. 53) Da je tome zaista tako, među inim pokazuju i oporuke, sastavljene pred svjedocima i sačuvane u gradskim protokolima. Elena Taczlin npr. pisala je svoju oporuku 1562. godine kao žena plemenita Jurja Flajšmana, suca i građanina grada Varaždina, kojom ona ostavlja suprugu i djeci svu svoju imovinu, izuzev nekih odjevnih predmeta, srebro, zlato i novac. 54)

51) Horvat R., op.cit., str.14-18.

52) Prothocollum magistratuale liberae ac regiae cinitatis Warasdiensis pro anno 1592-1602, HAV.

53) Ilijanić M.: Odijelo i sitni kućni inventar u Varaždinu 16. stoljeća, Zbornik za narodni život i običaje, knjiga 43, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1967, str.126.

54) Ilijanić M., op.cit., str.127.

Iz zabilježaka u gradskom protokolu doznajemo da je obitelj Taczlin imala spremnjeno u Ptuju zbog opasnosti od požara i Turaka pokućstvo, srebreno posudje, odijela, platno, sagove, posteljinu i nakit, 55) dok je žena već spomenutog prisežnika Martina Cika pokupila pred požarom 1592.godine najprije zlatninu, srebreninu i gotov novac. 56)

Treba takodjer spomenuti popis ostavštine varaždinskog brijača Nikole Bornemisa iz 1596.godine kojega revidira gradski magistrat početkom 17.stoljeća 57) radi zbrinjavanja i školovanja njegove djece.

Iz navedenih, ali i drugih zapisničkih konstatacija vidljivo je takodjer da varaždinski građani, obrtnici i trgovci posjeduju veće količine srebrenog, a često puta i pozlaćenog posudja. U zadnjih 12 godina 16.stoljeća javlja se u magistratskim zapisnicima "poimence 5 zlatara, a samo jedan kositrar, što naravno ne mora značiti da ih nije bilo više jer se svi nisu u to doba morali pojaviti pred sucem". 58)

Iz svega ovoga može se nepobitno zaključiti kolik je bio standard i kako je visoka bila materijalna baza varaždinskih građana koju prati za ono vrijeme priličan nivo kulturne nadgradnje.

No nisu samo građani Varaždina bili dobrog imovinskog stanja. I "civitas", dakle grad, imao je veliki zemljišni posjed: oranice, livade, vinograde, pašnjake i šume. Da bismo dobili barem približnu sliku o veličini gradskih posjeda, navest ćemo samo nekoliko podataka. Za jesensku sjetvu trebalo je gradu šezdesetih godina 16.stoljeća 51 korec sjemenske pšenice. 59) U isto je vrijeme grad dobivao iz svojih vinograda oko 11 bačvi vina koje su sadržavale od 14 pa do preko 23 vedra, dakle negdje oko 7-12 hektolitara. 60) Postojao je takodjer i gradski ribnjak

55) Ilijanić M., op.cit., str.127.

56) Horvat R., op.cit., str.14-15.

57) Ilijanić M., op.cit., str.130-132.

58) Ilijanić M., op.cit., str.132.

59) Filić K.: Regest Gašpara Mazalena-Sadaića gradskog oficijala-suca iz godine 1562, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knjiga 49, Zagreb, 1955, str. 303.

60) Filić K., op.cit., str.304.

za kojega Filić misli da se nalazio blizu sela Kneginca, u šumici Dubrava u Turčinu. 61) Za čuvanje gradskih šuma na Varaždinbregu i uz rijeku Dravu gradska je općina plaćala dva lugara, nazvanih "fosnary", 62) što ukazuje na već u to vrijeme pozitivan odnos Varaždina prema njegovim šumama.

Na čelu gradskog posjeda bio je "officialis", gospodarski sudac, 63) koji se birao svake godine a imao je dužnost da upravlja svim gospodarskim poslovima. Sve primitke i izdatke kao i račune o cjelokupnom gradskom inventaru bilježi on u svom registru. Ostao nam je sačuvan npr. registar Gašpara Mazalena-Sadaića iz godine 1562. 64)

Gradski posjed, čiji je prihod išao u gradsku blagajnu, obradivali su kmetovi. Prema društvenom sistemu toga vremena i grad je naime imao svoje kmetove, i to na onom teritoriju koji su mu kraljevi prilikom davanja prava određivali kao njegov posjed. U to vrijeme, prema navodima Horvata, 65) gradu Varaždinu pripadaju sela: Svibovec, žabnik, Sračinec i Kneginec, dok Filić uz njih dodaje i Varaždinbreg. 66) Filić piše da je grad plaćao rad svojih kmetova. 67) No nije do kraja jasno kakav je zapravo njihov status. Taj je vrlo interesantan problem do danas još neistražen.

Prilikom mjerenja žita, branja groždja, točenja vina i sl. bilo je prisutno uvijek po nekoliko građana određenih od gradske uprave. Određeni građani prisustvovali su također kod ubiranja desetina i gornice 68) jer su kmetovi bili obvezni pored obavljanja nekih službi i na podavanje gradu.

Prihod grada, dakle prihod od posjeda i gornica, globa i placovina, maltarina i dr., iako značajan, bio je nedostatan za podmirenje svih pa i opće društvenih potreba koje u to vrijeme nisu bile već male i beznačajne. Varaždin ima u 16. stoljeću izgradjene neke ustanove namijenjene zadovoljavanju općih društvenih potreba. Bilo bi interesantno istražiti njihov nastanak, organizaciju i razvoj tim više što je poneka od njih zadržala kontinuitet sve do naših dana.

61) Filić K., op.cit., str. 305.

62) Filić K., op.cit., str. 304.

63) Filić K., op.cit., str. 301.

64) Filić K., op.cit.

65) Horvat R., op.cit., str. 7.

66) Filić K., op.cit., str. 302.

67) Filić K., op.cit., str. 303.

68) Filić K., op.cit., str. 301-302.

Znatna materijalna sredstva iziskivala je obrana od Turaka iako nije poznato da su Turci ikad opsjedali Varaždin, 69) ali je međutim potencijalna opasnost uvijek postojala. Sredstva je trebalo ulagati ne samo za obnovu gradskih zidina nego i za obranu grada jer su se u slučaju akutne opasnosti svi stanovnici izvan zidina mogli skloniti unutar njih. U tu svrhu svoj su obol po nalogu kralja Ferdinanda trebali dati i plemići. Određenu pripomoć, dakako u svom interesu, daju i Štajerski staleži. 70) Konačno za obranu grada mogla su se 1541. godine koristiti i sredstva daće miholjščice. 71)

Gradjani su plaćali tzv. "pecunias haramialis" za izdržavanje domaćih plaćenika-haramija da sami ne bi trebali ratovati i tako gubiti na ličnom radu. Iz izvora doznajemo da su 1562. godine "u rat poslali obojicu vratara te im isplatili svakom po 2 ugarska forinta i 20 krajcara, dakle ukupno 4 forinta i 40 krajcara. Osim toga otišao je s njima i jedan puškom oboružani vojnik". 72) Vojnici se šalju takodjer i banu. 73)

Nedostatna novčana sredstva grad je pribavljao oporezivanjem dohotka gradjana. U tom je smislu interesantan popis poreza što su ga nasljednici Jurja Flajšmana trebali platiti gradu za razdoblje od tri godine (1591-1594). Ne ulazeći u njegovu detaljnu analizu navest ćemo samo vrste i namjenu, te ukupan iznos poreza. Dakle trebalo je platiti redovni porez ili "taxu ordinaricu", zatim porez "skartu", pa "taxu haramia" ili "pecunia haramialis". Bila je tu i pripomoć za gradnju krova župne crkve koji je izgorio, a trebalo je platiti i za dovoz kamena za gradske bedeme te drveta za popravak crkve, mostova i drugog. Sve u svemu nakupio se iznos od 47 rajnskih forinti, 37 krajcara i 1 beča 74) što je predstavljalo značajna sredstva.

69) Ilijanić M.: Prilog istraživanju kulturne povijesti Varaždina, Prilog historiji Varaždina, Varaždin, 1967, str. 15.

70) Ilijanić M.: Varaždinska oružana i njen inventar, Godišnjak GMV broj 2-3, Varaždin, 1962-1963.

71) Horvat R.: Povijest grada Varaždina, svezak I, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin, str. 87.

72) Filić K., op.cit., str. 304.

73) Prothocollum magistratuale liberae ac regiae civitatis Warasdiensis pro anno 1592-1602, pag. 42, HAV

74) Horvat R., op.cit., str. 28-29.

Prihod grada činila su i podavanja od kretanja roba, kao npr. mostarina o čemu nam govori i zakletva gradskog vratara koja je zanimljiva i po svom sadržaju i po jeziku u kom je pisana. "Jaz wratar owogha Varassa wratt obran prijsesem Da Jaz hochem wratt warasdzinskijh I klwchew werno chwati Dohodke Waraske I Mosztosno werno zbijratij i wu pwsko metatij Zkrownosztij nijkakve waraske da nechem vunka powedathij nij razglazithij A sto swuna bodem chwł na kwar I na poghijbel warasko da hochem Gozponnw Rijhtaro powedathij i wu moje chasstij prawo hodijthij. Tako mene Bogh pomozij I moiija wera kersstijanska Amen". 75)

Osim toga Varaždinci su često plaćali raznovrsne doprinose za akutne gradske potrebe. Posebno treba spomenuti doprinos za obnovu i izgradnju gradske vijećnice. Ona se prvi put spominje u darovnici Jurja Brandenburškog, tadanjeg vlasnika tvrđje, kojom on 14. prosinca 1523. godine daruje gradu "Unser Steinen Haus oben am Platz zum Warassdin gelegen zu ainen Rathaus". 76) Dakle ova kamena kuća obavlja neprekidno istu funkciju već preko 450 godina.

U gradskim se zapisnicima vijećnica često spominje bilo da se zbog nje vode sporovi, bilo radi njezine obnove i pregradnje. Tako je kasniji tvrđjavski kaštelan Kečkeš osporavao Varaždinu pravo vlasništva nad vijećnicom. Spor je okončan na taj način da se Kečkešu plaća oveća svota novca. 77) Godine 1587. cijela je općina zaključila da se vijećnica obnovi i pregradi. "Zaključeno je da će svaki građanin u tu svrhu dati 10 forinti a obvezuje se da će dovoziti i kamen. Sve žito i vino koje posjeduje magistrat te godine će se prodati, a dobiveni novac upotrijebiti isključivo za obnovu vijećnice. Radove će izvoditi mnogo puta izabrani i poznati gradski sudac, u tom času prisežnik, a po zanimanju graditelj-Juraj Flajšman. Magistrat ga upozorava da bude revan i vrijedan u tom poslu kako mu se kasnije ne bi pripisivala nebriga". 78) Vijećnica se spominje i kasnije kada se građani opominju da treba dovesti kamen. Za neizvršenje obveze predviđena je globa od jednog rajnskog forinta ili kazna zatvorom. Kamen trebaju dovesti i kmetovi iz predgradja.

75) Prothocollum magistratuale liberae ac regiae ciuitatis Warasdiensis pro anno 1592-1602, pag. 183, HAV

76) Wissert A.: Bilješke o nekim varaždinskim kućama, Spomenica varaždinskog muzeja 1925-1935, Varaždin, 1935, str. 31.

77) Ilijanić M., op.cit., str. 16.

78) Ilijanić M., op.cit., str. 16.

Zadovoljenje dakle ne malih potreba i zahtjeva grada i gradjana Varaždina u 16.stoljeću moguće je bilo osigurati samo zahvaljujući s jedne strane jakoj akumulaciji gradske privrede, a s druge strane solidnim materijalnim mogućnostima gradjana.

Tome je možda pripomogla i organizacija gradske uprave koja nam pokazuje veliku odgovornost onih koji su tim gradom upravljali. Dokaz za to nalazimo u protokolu magistrata iz godine 1587.

"Anno domini 1587. in festo beati Andreae apostoli Blasius literatus Skrynyarych index, de more et consuetudine ciuitatis conuocatis iuratis et vniuersitate ciuium in domun senatoriam pro calculanda reuidenda et actipienda sui iudicatus anni videlicet presentis ratione, quod dum reudissent inspexissent et calculassent, visa iusta et idonea ratione, eidem pro suis fatigys et laboribus prius gratias aegissent (!) et insuper ex restantia, qua in ipsa ratione debitor manserat, dono et in auxilium suarum expensarum, super cuiusdam opusculi sui". 79)

Dakle gradski je sudac sazvaio senatore i sve gradjane da prema običajima, navikama i zakonima ovoga grada ocijene njegovo sudovanje, pa da mu zahvale za njegov trud ili ga, ako je prema njihovom mišljenju ostao dužnik gradu, zaduže na njegovu štetu. Iz toga vidimo da je pitanje odgovornosti gradskog suca - dakle najvišeg naredbodavca grada Varaždina - zaista velika. On je odgovarao i moralno i materijalno - što je veoma važno - za svoje postupke u vrijeme dok je upravljao gradom. Stoga se s pravom priđodaje Varaždinu naziv najstarije komune gornje Hrvatske.

79) Prothocollum magistratuale liberae ac regiae ciuitatis Warasdiensis pro anno 1587-1589, pag. 8, HAV.

LITERATURA

- Androić, M., *Neobjavljene isprave grada Varaždina*, Arhivski vjesnik broj 80, Zagreb, 1959.
- Antauer, Dj., *Povijest kirurškog ceha u Varaždinu*, Farmaceutski glasnik broj 2, Zagreb, 1968.
- Filić, K., *Regest Gašpara Mazalena-Sadaića, gradskog oficijalasuca iz godine 1562*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knjiga 49, Zagreb, 1959.
- Filić, K., *Svjedodžba Mihajla Dyschlera, kirurga u Požunu (Bratislavi) Franji Sveršiću, svršenom kirurgu i brijaču*, Liječnički vjesnik broj 8, Zagreb, 1962.
- Filić, K., *Varaždin u prošlosti*, Spomenica varaždinske gimnazije, Varaždin, 1937.
- Filić, K., *Varaždinski gradski suci*, Spomenica varaždinskog muzeja, Varaždin, 1935.
- Filić, K., *Varaždinski mesarski ceh*, Varaždin, 1968.
- Herkov, Z., *Naše stare mjere i utezi*, Zagreb, 1973.
- Herkov, Z., *Stare varaždinske mjere*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 73, Zagreb, 1969.
- Horvat, R., *Povijest grada Varaždina, svezak I*, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin.
- Horvat, R., *Varaždin koncem 16. vijeka*, Vjesnik Kraljevskog zemaljskog arhiva, Zagreb, 1912.
- Ilijanić, M., *Kasnogotički pećnjaci iz varaždinske tvrđe*, Zbornik Ormoža, Maribor, 1973.
- Ilijanić, M., *Nekoliko podataka o vezama Ptuja i Varaždina u 16. i 17. stoljeću*, Ptujski zbornik, broj 4, Ptuj, 1975.
- Ilijanić, M., *Nekoliko riječi o varaždinskom gradskom tornju*, Bulletin VII Odjela za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, trobroj 1-3, Zagreb, 1967-1974.

- Ilijanić, M., *Odišlo i sitni kućni inventar u Varaždinu 16. stoljeća*, Zbornik za narodni život i običaje, knjiga 43, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1967.
- Ilijanić, M., *Osvrt na sastanak i razvoj dvaju varaždinskih trgova*, Godišnjak GMV broj 5, Varaždin, 1975.
- Ilijanić, M., *Osvrt na neke radove ljevača Martina Hilgera*, Vojni muzej Jugoslavenske narodne armije, Vjesnik broj 3, Beograd, 1956.
- Ilijanić, M., *Prilog istraživanju historijsko-urbanističke dokumentacije Varaždina*, Godišnjak GMV broj 4, Varaždin, 1970.
- Ilijanić, M., *Prilog istraživanju kulturne povijesti Varaždina*, Prilog historiji Varaždina, Varaždin, 1967.
- Ilijanić, M., *Prilog istraživanju oslikanog pokućstva kod nas*, Zbornik za narodni život i običaje, knjiga 45, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971.
- Ilijanić, M., *Varaždinska oružana i njen inventar*, Godišnjak GMV broj 2-3, Varaždin, 1962-1963.
- Krajanski, A., *O Statutu varaždinskog mesarskog ceha ranarnika, brijača i kupalištara iz god. 1575*, Spomenica varaždinskog muzeja, Varaždin, 1935.
- Kukuljević, I., *Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII broj 354*.
- Kukuljević, I., *Codex diplomaticus*, Zagreb, 1874.
- Mirković, M., *Ekonomska historija Jugoslavije*, Zagreb, 1968.
- Planitz, H., *Die deutsche Stadt im Mittelalter*, Graz-Köln, 1965.
- Prothocollum magistratuale liberae ac regiae ciuitatis Warasdiensis pro anno 1587-1589*.
- Prothocollum magistratuale liberae ac regiae ciuitatis Warasdiensis pro anno 1592-1602*.
- Puschnig, R., *Kapfenberg alter Markt-junge Stadt*, Kapfenberg, 1974.

Schünemann, K., *Die Entstehung des Städtwesens in Südosteneuropa*, 1928.

Smičiklas, T., *Codex diplomaticus broj 2*, Zagreb, 1904.

Tanodi, Z., *Monumenta ciuitatis Varasdini I*, Varaždin, 1942.

Tanodi, Z., Wissert A., *Monumenta historica liberae ac regiae civitatis Varasdini*, Varaždin, 1944.

Wissert, A., *Bilješke o nekim varaždinskim kućama*, *Spomenica varaždinskog muzeja*, Varaždin, 1935.